

Вадим Задунайський

*Професор кафедри світової історії нового і новітнього часу
Український католицький університет
Доктор історичних наук, професор*

Реорганізація II Таманського кінного полку Кубанського козацького війська в 1907 р.

В історії Українського козацтва важливе місце посідає Кубанське козацьке військо, яке проіснувало до 1920 р. й було одним з найбільших козацьких формувань у Російській імперії. Специфіка утворення Кубанського козацтва обумовила перебування в його складі як українських, так і російських козаків. При цьому, нащадки українських козаків становили більшість особового складу цього формування й зберігали та розвивали відповідну військову спадщину своїх предків [1, 49].

Підкреслимо, що козацька верства впродовж свого тривалого існування постійно зберігала військово-привілейований характер, прилаштовуючи до нових реалій буття свою військову систему та відповідний вишкіл. Зрозуміло, що на початку ХХ ст. відповідні засади козацької військової системи та військово-прикладного навчання розвивались на основі власних традицій з урахуванням тогочасних викликів, що залежали як від впливу російської імперської системи, так і від нових вимог ймовірного бойового зіткнення з вірогідним противником.

На початку ХХ ст. козаки Кубанського козацького війська, як і решти козацьких формувань Російської імперії, несли тривалу військову службу не лише в частинах I-ї черги, але й під час перебування на пільзі (знаходились у частинах II-ї і III-ї черги служби). [1, 84-85] При цьому, перебування у пільгових полках II-ї черги вимагало від козаків несення служби впродовж хоч і обмеженого періоду, але у відповідних частинах, більшість з яких знаходилась на значній відстані від теренів Кубанської області.

Підкреслимо, що пільговий характер зазначених полків обумовлював наявність певних особливостей їх організаційної системи та військової служби, які поступово зазнавали трансформації та реорганізації. До речі, саме на початку ХХ ст. визріла потреба реорганізації військової системи та структури пільгових кавалерійських козацьких полків.

З огляду на зазначене, комплексне дослідження особливостей військової системи та її реорганізації в пільгових кавалерійських полках II-ї черги Кубанського козацького війська є важливим аспектом вивчення військового життя нащадків українських козаків на початку ХХ ст., що є достатньо актуальною проблемою історії Українського козацтва.

Відповідний аналіз буде здійснено на прикладі II Таманського кавалерійського полку Кубанського козацького війська згідно матеріалів штабу полка за 1907 р.

Доводиться констатувати, що зазначена проблематика все ще не розроблена належною мірою як у вітчизняній, так і зарубіжній історіографії.

Наголосимо, що провідний дослідник історії Кубанського козацького війська Ф.А. Щербина головну увагу приділив висвітленню визначальних аспектів існування цієї військово-козацької спільноти, залишивши поза увагою особливості військової служби кубанських козаків у пільгових частинах на початку ХХ ст. [2].

Представники сучасної історіографії А.Авраменко, Л.Маленко, А.Малукало, Б.Фролов, В.Чумаченко та А.Шахторін намагаються поглибити вивчення різних аспектів військової історії Кубанського козацтва [3; 4; 5; 6; 7]. Не дивлячись на це, в їх науковому доробку все ще бракує належної уваги особливостям військової системи пільгових козацьких кавалерійських частин.

Автор пропонованої статті тривалий час досліджує військові засади існування українських козацьких формувань на Кубані в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. [1; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18]. Попри зазначене, особливості військової структури пільгових частин II-ї черги на початку ХХ ст. все ще не було проаналізовано належним чином.

Отже, в історіографії досі відсутнє комплексне дослідження особливостей військової системи та її реорганізації у пільгових кавалерійських полках II-ї черги Кубанського козацького війська початку ХХ ст. на прикладі II Таманського полку, що й обумовило актуальність і доречність звернення до цієї проблеми та обумовило мету представленої статті. Її підсумком стане висвітлення невідомих аспектів військової служби кубанських козаків на початку ХХ ст. та введення до наукового обігу низки нових фактів і документів.

Джерельною основою представленої розробки стали матеріали Державного архіву Краснодарського Краю Російської Федерації (ДАКК). Відзначимо особливу цінність матеріалів діловодства II Таманському полку, що знаходяться у фонді Військового штабу Кубанського козацького війська [19].

Перед оглядом змісту реорганізації II Таманського кавалерійського полку Кубанського козацького війська треба звернути увагу на те, що він був одним з 11 пільгових полків цього утворення. До речі, згадане козацьке військо, як і решта козацьких утворень, згідно тогочасних вимог Російської імперії виставляло на службу козаків у частини I-ї, II-ї та III-ї черги служби. При цьому, у складі Кубанського козацького війська поряд із козацькою кавалерією і кінною артилерією існувала й потужна піхота (пластуни) [1, 97].

Ведучи мову про пільгові частини варто розуміти, що зазначений підхід щодо існування частин трьох черг служби став наслідком тривалого пошуку компромісу між потребами імперського центру в значних контингентах козацького війська, та вимогами козацької спільноти щодо полегшення тривалої військової служби.

Потрібно звернути увагу на те, що структура II Таманського кавалерійського полку відповідала загальним стандартам, які були поширені серед козацьких військ на початку XX ст. Мається на увазі поділ полку на 6 сотень. Такий принцип застосовувався і в базисних стройових полках I-ї черги Кубанського козацького війська [20, 416].

Досліджуючи основи функціонування згаданого пільгового полку, слід звернути увагу на той факт, що він був розташований на значній відстані від Кубанської області – на теренах Білорусії. Наголосимо й на тому, що більшість сотень полку розташовувалась окремо одна від одної в кількох великих містах і містечках [19, арк. 3-7].

Ведучи мову про стан II Таманського полку, необхідно мати на увазі обмежений час несення відповідної служби козаками-пільговиками в цій частині. Причиною цього було суттєве скорочення часу перебування в пільговому полку II-ї черги у мирний час, що відбувалось через відправлення значної кількості козаків на повну пільгу додому.

До речі, така практика застосовувалась постійно й призводила до суттєвого скорочення чисельності полку. Так, 31 січня 1907 р. на повну пільгу було відправлено 293 козака [19, 56-57]. Інакше кажучи, половину особового складу полку було звільнено з військової служби у цій військовій частині.

Поряд із цим, постійно відбувалось й поповнення пільгових частин за рахунок надсилання тих козаків, що переходили з полків I-ї черги на пільгу в частини II-ї черги. Саме про такий факт свідчив наказ командира II Таманського полку військового старшини Толмачова № 30 від 30 січня 1907 р. Тоді особовий склад полку було поповнено на 198 козаків [19, 50]. До речі, такі зміни відбувались періодично в усіх пільгових полках II-ї черги.

Зрозуміло, що як значні виключення козаків зі складу полку, так і поповнення особового складу мусили вплинути на його боєздатність та систему військової підготовки. Тут мається на увазі не лише необхідність суттєвого корегування планів навчання, але й нагальна потреба здійснення реорганізації сотень і взводів.

Поряд із зазначеними переведеннями козаків на пільгу суттєвий вплив на чисельність особового складу частин II-ї черги мало постійне надання короткочасних відпусток усім козакам [19, 16-18]. При цьому, згадані відпустки одночасно отримувало досить багато козаків. Зокрема, лише в січні 1907 р. у короткочасну відпустку відбув 101 козак, а повернулося – 125 козаків [19, 11-50].

Доводиться констатувати, що за таких умов кількість шабель у полку була меншою на 25-27 % від необхідної. Варто підкреслити й те, що у відпустку могли відправити по кілька десятків козаків з однієї сотні.

Окремо звернемо увагу й на те, що з огляду на значну відстань між місцем розташування полку та місцем проживання козаків (дорівнювала більше 1.200 км.) тривалість їх відсутності в полку додатково збільшувалась. Так, за матеріалами штабу полку подорож залізницею від Гомеля (Білорусія) до Новоросійська (великий залізничний вузол поблизу Таманського відділу Кубанської області) тривала більше 3 діб [19, 403-422].

До речі, зазначені відпустки мали тривати цілий місяць, що давало можливість козаку відпочити й попрацювати у своєму господарстві, за рахунок якого не лише жила його родина, але й він сам забезпечував свою військову службу. Поряд із цим, за його відсутності у відповідному взводі й сотні товариші по зброї мали без нього нести службу й проходити військово-прикладні навчання.

Необхідно звернути увагу й на той факт, що більшість козаків-пільговиків впродовж року служби у II Таманському полку отримували відпустки двічі на рік [19, 42, 202, 264, 297]. Така тенденція була своєрідним правилом для козаків II-ї черги служби.

Дуже цікавими є й свідчення про те, що за відмінну службу в якості нагороди-відзначення деякі козаки могли отримати й додаткову відпустку через 2-3 місяці після повернення з попередньої. Так, 13 травня 1907 р. у короткочасну відпустку з 3-ї та 6-ї сотень було відправлено 35 козаків, серед яких від 3-ї сотні старші урядники І.Хахлач і Ф.Клюзка та урядники Н.Глоба, А.Власенко й С.Швець лише 2 березня 1907 р. повернулися з відпустки [19, 192].

Такі реалії призводили до тривалого перебування козаків у відпустках, що, в свою чергу, обумовило значну відмінність між штатним розкладом сотень (і, в цілому полку) та їх реальною чисельністю щодня.

Можна припустити, що такі відмінності, вочевидь, ускладнювали командуванню забезпечення не лише системності внутрішньої служби в сотнях і полку (несення внутрішніх нарядів і караульної служби), але й закріплення та вдосконалення військово-прикладних навичок під час бойового вишколу через обмежену чисельність особового складу.

Отже, постійна зміна складу й чисельності особового складу та певні ускладнення функціонування частин і забезпечення змістовності військової підготовки в пільгових частинах II-ї черги вимагали певних заходів для покращення цієї ситуації.

Враховуючи той факт, що з середини 70-х рр. XIX ст. відбувалось послідовне полегшення й скорочення військової служби для козаків, варто було щось змінювати зі структурою пільгових частин, або відразу переводити козаків-пільговиків, що мали бути приписані до частин II-ї черги, на повну пільгу (відправляти до дому).

Відповідні реалії були сприйняті тогочасним військовим керівництвом Російської імперії саме у контексті визнання слушності реорганізації структури пільгових частин II-ї черги. За таких обставин і відбулось своєрідне реформування структури згаданих частин у 1907 р.

Підкреслимо, що юридичною підставою для реорганізаційних заходів стало розпорядження імператора Миколи II, оголошене по Кубанському козацькому війську 24 липня 1907 р. [19, 379]. Його зміст виявився у зменшенні кількості сотень у пільгових полках II-ї черги.

Далі коротко зупинимось на наслідках зазначеної реформи на прикладі II Таманського кавалерійського полку.

Відповідна реорганізація у згаданому полку здійснювалась на підставі наказу № 234 від 22 серпня 1907 р. [19, 379]. Внаслідок певних заходів командування в полку залишилось 4 сотні замість 6. Уявлення про загальну кількість козаків у II Таманському полку після реорганізації дає відповідний реєстр за 23 серпня 1907 р. Згідно до цього документа в полку перебувало 392 стройових козака, які були розподілені між чотирма стройовими сотнями:

- 1- командир осавул Красний, підосавул Гончаров, сотник Капуста (97 козаків);
- 2- командир осавул Найдьонов, підосавул Поночевний (99 козаків);
- 3- командир осавул Нікітін, підосавул Уклейн (98 козаків);
- 4- командир підосавул Чернов, хорунжий Посполітакі (98 козаків) [19, 385-399]

До речі, окрім стройових козаків у полку діяв підрозділ нестройових козаків, чисельність якого становила 35 осіб (займались виконанням додаткових функцій) [19, 392].

Отже, загальна кількість козаків-пільговиків у згаданому полку становила 427 осіб.

Варто звернути увагу й на те, що за підсумком зазначеної реорганізації (мається на увазі зменшення кількості сотень) в II Таманському полку відразу було відправлено на повну пільгу (додому) 179 козаків, що прийняли військову присягу (в 20 років) в 1896-1898 рр. [19, 396-398].

Тут необхідно підкреслити, що козаки згаданої категорії були найстаршими за віком (мали 29-31 рік, тоді як більшість козаків у полках II-ї черги мала 26-28 років) і підпадали під термінове переведення на повну пільгу після отримання чергової короткочасної відпустки. За таких обставин їх відразу відправили додому без зайвого відтягування часу, що видається цілком слушним.

Поряд із переведенням на повну пільгу відбувався й додатковий перерозподіл козаків між пільговими полками II-ї черги в Кубанському козацькому війську. Так, 27 вересня 1907 р. на підставі наказу № 271 по II Таманському полку відбулось переведення 31 козака до складу II Полтавського полку, який перебував у Закавказзі (в районі м.Тифліс) [19, 437].

Ретельний аналіз діловодства в II Таманському полку засвідчив, що згадана реорганізація відбулась досить чітко й швидко. При цьому не виявлено значних накладок та непорозумінь. Більше того, згаданий полк і надалі виконував свої військові завдання без зауважень з боку військового командування як гарнізону, так і військової округи. Такі реалії свідчать про успішну реалізацію згаданої реорганізації.

Підсумовуючи наш огляд реорганізації 1907 р. в II Таманському кавалерійському полку Кубанського козацького війська підкреслимо, що вона в першу чергу виявилась у зменшенні кількості сотень з 6 – до 4. Така зміна супроводжувалась і скороченням кількості козаків старшого віку, що мали перед виходом на повну пільгу відбутися додаткові короткочасні відпустки. Їх було відразу відправлено додому. Завдяки цьому трохи стабілізувалась ситуація в полку, що сприяло покращенню змістовності військово-прикладної підготовки козаків. Мало місце й часткове поліпшення функціонування сотень і цілого полку. Поряд із цим, залишалось відкритим питання недостатньої чисельності складу сотень через суттєву відмінність наявної кількості козаків у порівнянні зі штатною чисельністю в полках I-ї черги служби, що мали базисний характер.

Таким чином, реорганізація в пільгових полках II-ї черги служби Кубанського козацького війська була закономірним явищем у тогочасних реаліях полегшення військової служби козаків. При цьому, зміни стосувались, переважно, зменшення кількості сотень в полках, що супроводжувалось відправкою додому найстарших козаків-пільговиків. Поряд із цим, і надалі залишались певні проблеми в забезпеченні належного функціонування пільгових частин та комплексного військово-прикладного

вишколу їх особового складу через недостатню чисельність козаків та постійне надання їм значної кількості відпусток.

Інакше кажучи, реорганізація структури пільгових кавалерійських полків II-ї черги служби Кубанського козацтва, що відбулась влітку 1907 р., лише частково вирішила наявні проблеми щодо функціонування цієї категорії пільгових козацьких частин.

Представлена стаття розкрила лише один із аспектів військового життя в козацьких кавалерійських пільгових формуваннях II-ї черги Кубанського козацького війська на початку XX ст., що має стимулювати подальше опрацювання зазначеної проблематики представниками вітчизняної та зарубіжної історіографії

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА:

1. Задунайський В. Бойове мистецтво та військова спадщина українських козаків в кінці XIX – на початку XX ст. / В. Задунайський. – Донецьк : Норд-Прес – ДонНУ, 2006. – 335 с.
2. Щербина Ф.А. История Кубанского Казачьего Войска. В 2-х т. / Ф.А.Щербина. – Краснодар: Советская Кубань, 1992.
3. Авраменко А.М. Козацьке військо на Кубані / А.М.Авраменко, Б.Є.Фролов, В.К.Чумаченко // Історія Українського Козацтва. Нариси: У 2 т. – Т. II. – С. 364-414.
4. Маленко Л. Кубанське козацтво / Л.Маленко // Українське козацтво: Мала енциклопедія / Кер. авт. колект. Ф.Г.Турченко; Відпов. Ред. С.Р.Лях. – Вид. 2-е, доп. і перероб. – Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. – С. 322-327.
5. Малукало А. Кубанское казачье войско в 1860 – 1914 гг.: организация, система управления и функционирования, социально-экономический статус / А.Малукало. – Краснодар: «Кубанькино», 2003. – 216 с.
6. Фролов Б.Е. Оружие кубанских казаков / Б.Е.Фролов. – Краснодар: Традиция, 2009.–128 с.
7. Шахторин А.А. Подготовка казаков Кубанского казачьего войска во второй половине XIX – начале XX веков / А.А. Шахторин. – Краснодар: КВВАУЛ, 2008. – 213 с.
8. Задунайський В. Рушниця у бойовій системі кубанських козаків (початок XX ст.) / В.Задунайський // Історичні і політологічні дослідження / Гол. ред. П.В.Добров. – Донецьк, 2009. – № 2. – С. 58-64.
9. Задунайський В. Кліматичні та епідеміологічні умови військової служби кубанських козаків на початку XX ст. / В.Задунайський // Кубань – Україна: питання історико-культурної взаємодії. Випуск 5. / Укл. А.М.Авраменко. – Краснодар-Київ: ЕДВІ, 2011. – С. 211-215.
10. Задунайський В. Запровадження гімнастики в станичних школах Кубанського козацтва на початку XX ст. / В.Задунайський // Історичні і політологічні дослідження / Гол. ред. П.В.Добров. – Донецьк, 2012. – № 1 – С. 302-309.
11. Задунайський В. Шашка і кинджал у бойовому навчанні кубанських козаків (кінець XIX – початок XX ст.) / В.Задунайський // Кубань – Україна: питання історико-культурної взаємодії. Випуск 6. / Укл. А.М.Авраменко. – Краснодар-Київ: ЕДВІ, 2012. – С. 249-258.
12. Задунайський В. Зимовий вишкіл у кавалерійських полках першої черги Кубанського козацтва на початку XX ст. (на прикладі I Полтавського кавалерійського полку взимку 1904-1905 рр.) / В. Задунайський // Вісник Черкаського університету. Серія історичні науки. – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б.Хмельницького, 2012. – № 22 (235). – С. 119-126.
13. Задунайський В. «Запровадження цивільного управління козаків» (1903/1912) – важливе джерело з історії козацької верстви початку XX ст. / В.Задунайський // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: збірка наукових праць / Відпов. ред. О.М.Титова. – Вип. 22. – Ч. II. – Київ -Нікополь, 2013. – С. 143-148.
14. Задунайський В. Вишкіл в учбових командах полків I черги Кубанського козацького війська на початку XX ст. (на прикладі I Полтавського Кошового Отамана Сидора Білого полку) / В.Задунайський // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету/ Гол. ред. Ф.Г.Турченко. – Запоріжжя: ЗНУ, 2012. – Вип. 32. – С. 175-179.
15. Zadunajski V. Základné črty polovojenského života ukrajinských kozákov na konci 19. a začiatku 20. storočia / V.Zadunajski // Kulturne Dejiny / Veduci redaktori Jaroslav Nemeš, David Papajik. – Ružomberok (vydavateľstvo KU. Slovak Republik). – 2/2013. – s. 218-231.
16. Задунайський В. Особливості військової системи пластунів Кубанського козацького війська (кінець XIX – початок XX ст.) / В.Задунайський // Україна і світ: проблеми історії: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 28 листоп. 2014 р. / під заг. ред. К. В. Балабанова. – Маріуполь: МДУ, 2014. – С. 16-19.
17. Zadunajski W. Porівняння військово-кавалерійського вишколу молоді в Кубанському козацтві на початку XX ст. та в II Речіпосполитій / W. Zadunajski // Wybrane problemy badawcze historii

wojskowej. Od źródła do syntezy / Redakcja naukowa: Karol Kościelniak i Zbigniew Pilarczyk. – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2013. – S. 242-257.

18. Задунайський В. Військово-організаційна структура кавалерії Кубанського козацького війська напередодні Першої світової війни / В.Задунайський // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: збірка наукових праць / Відпов. ред. О.М.Титова. – Вип. 23. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2014. – С. 424-430.
19. ДАКК. Ф. 396, оп. 1, спр. 9253.
20. ДАКК. Ф. 396, оп. 1, спр. 8563.

Резюме: У статті проаналізовано причини і зміст реорганізації пільгових полків козацької кавалерії II-ї черги служби влітку 1907 р. на прикладі II Таманського кавалерійського полку Кубанського козацького війська. В результаті реорганізації було зменшено кількості сотень (було 6 – стало 4), а козаки старшого віку (29-31 рік) відразу виїхали додому. Такі дії дозволили зменшити кількість відпусток і стабілізувати ситуацію в полку. Поряд із цим, не вдалося забезпечити заплановану кількість козаків у підрозділах. Отже, реорганізація структури пільгових кавалерійських полків II-ї черги служби в 1907 р. лише частково вирішила наявні проблеми.

Ключові слова: Кубанське козацтво, II Таманський кінний полк, сотня, пільга, структура, реорганізація.

Summary: This article investigates the causes and meaning of reorganization privileged Cossack cavalry regiments 2 nd stage service in the summer of 1907 as an example of the II Taman Cavalry Regiment of the Kuban Cossack troops. As a result of the reorganization had reduced the number of cavalry squadrons (were 6 – became 4), and the Cossacks older (29-31 years) immediately went home. These actions have allowed to reduce the number of holidays and stabilize the regiment. At the same time, failed to ensure the projected number of Cossacks in military units. Consequently, the reorganization of the structure of privileged cavalry regiments 2 nd stage service in 1907 decided to only partially the existing problems.

Keywords: Kuban Cossacks, II Taman Cavalry Regiment, cavalry squadron, benefits, structure, reorganization.